

Mgr Joanna Iwaszkiewicz

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Muzea i muzealia na Pomorzu Zachodnim i ich losy po drugiej wojnie światowej

Rozprawa doktorska została opracowana pod kierunkiem prof. dra. hab. Alberta Kotowskiego, na promotora pomocniczego została wyznaczona dr Katarzyna Grysińska – Jarmuła. Praca doktorska poświęcona została rozwojowi muzealnictwa na obszarze Pomorza Zachodniego, zarówno za czasów niemieckiej dominacji na tym obszarze jak również już w okresie po II wojnie światowej. Praca składa się z pięciu rozdziałów.

Pierwszy rozdział przedstawia ogólne założenia badawcze, uzasadnia wyboru tematu, a także określenia założeń i problemów badawczych, które zostały poruszane w dalszych częściach pracy. Autorka omówiła uzasadnienie wyboru problemu, wskazując jego znaczenie w kontekście współczesnych badań. W dalszej części rozdziału zdefiniowano główny cel pracy oraz sformułowano problemy badawcze, na które autorka miała nadzieje znaleźć odpowiedzi w trakcie badań nad tematem. W dalszej części omówiono stan badań nad danym zagadnieniem, praca obejmuje również określenie obszaru przestrzennego badań, co pozwoliło na precyzyjne umiejscowienie analizowanego zagadnienia w kontekście geograficznym. Wstęp zawiera także określenie cezur pracy, w których poruszane będą badane zagadnienia, ostatnim elementem wstępu jest opis metod badawczych zastosowanych w pracy.

Rozdział drugi otwiera właściwą część pracy, w którym autorka przedstawia proces jaki towarzyszył powstaniu idei zorganizowanego i zinstytucjonalizowanego kolekcjonerstwa na obszarze Pomorza Zachodniego w drugiej połowie XIX wieku, które w niedługim czasie przekształciło się w dziedzinę naukową jaką z czasem stało się muzealnictwo. Autorka, aby móc przejść do omówienia zaistniałego procesu przybliżyła początki kolekcjonerstwa na Pomorzu Zachodnim, które sięgają aż do czasów władztwa książąt gryfickich. Początków muzealnictwa na Pomorzu należy szukać w XVI w., kiedy to przedstawiciele lokalnej dynastii książęcej Gryfitów pomorskich zaczęli gromadzić różnego rodzaju cenne przedmioty z pobudek czysto estetycznych. Zwyczaj ten szybko przejęli inni pomorscy możnowładcy, tworząc z czasem całkiem interesujące kolekcje zabytków. Proces Zjednoczenia Niemiec w 1871 r. postawił przed niemieckim państwem i narodem konieczność zdefiniowania swojej tożsamości, co w konsekwencji doprowadziło do konieczności znalezienia czynnika spajającego zróżnicowane społeczności krajów niemieckich. Spośród wielu czynników niezwykle istotnym stało się odwołanie do „germańskiej przeszłości”,

która stanowić miała wspólne korzenie dla niemieckiego społeczeństwa, wiązało się to z organizacją na szeroką skalę badań historycznych – w dużej mierze archeologicznych - których celem miało być udokumentowanie germańskich korzeni Drugiej Rzeszy. Pozyskane zabytki przeszłości gromadzono początkowo w amatorski sposób, z czasem na bazie zgromadzonych przedmiotów zaczęto zorganizować muzea o charakterze państwowym, regionalnym (krajowym), powiatowym i lokalnym. Autorka w rozdziale drugim przybliżyła również charakterystykę placówek muzealnych, które istniały na terenie Pomorza Zachodniego bazując m. in. na literaturze przedmiotu oraz źródłach archiwalnych.

W rozdziale trzecim autorka przedstawiła rolę kultury oraz sztuki w życiu społecznym społeczeństwa Niemiec w okresie międzywojnia oraz niemiecką politykę kulturalną w Republice Weimarskiej i w III Rzeszy. W tej części pracy zaprezentowano poszczególne placówki muzealne, organizowanej jako muzea miejskie, powiatowe oraz dominujące Muzeum Krajowe w Szczecinie. Autorka omówiła m. in. genezę powstawania poszczególnych placówek muzealnych, zasady ich działania, a także zasoby muzealne. Istotną częścią rozdziału była polityka władz regionalnych i lokalnych wobec muzeów i muzealiów w okresie wojny. Autorka skoncentrowała się na ewakuacji oraz zabezpieczeniu muzeów i ich inwentarzy przez państwo niemieckie w czasie wojny. Dotyczy to zwłaszcza ewakuacji szczecińskiego Muzeum Krajowego, w tym miejsc rozśrodkowania zabytków.

Rozdział czwarty dotyczy procesu przejmowania niemieckich muzeów przez Polskę po zakończeniu II wojny światowej, uwzględniając zarówno etap zarządzania terenami Pomorza Zachodniego przez administrację radziecką poprzez komendantury wojenne, jak i organizację polskich struktur administracyjnych na Ziemiach Odzyskanych. W rozdziale przedstawiono politykę władz sowieckich w zakresie zarządu omawianym obszarem, w tym rabunkowe i dewastatorskie działania wobec muzeów i muzealiów. W rozdziale tym autorka wskazała na problemy z jakimi musiała zmagać się administracja polska w procesie przejmowania i zabezpieczania muzeów poniemieckich. W rozdziale zaprezentowano stan muzeów pomorskich w chwili ich przejmowania przez administrację polską, w tym działania, bądź ich zaniechanie, w stosunku do muzealiów poniemieckich.

W rozdziale piątym omówiono koncepcję oraz założenia, które kierowały polską polityką kulturalną na terenie Ziemi Odzyskanych, rozwój lokalnego muzealnictwa na Pomorzu Zachodnim w pierwszych latach po wojnie, a także proces powstania polskiego Muzeum Miejskiego w Szczecinie. Głównym założeniem polityki polskiej realizowanym na tzw. Ziemiach Odzyskanych było włączenie ich w skład państwa polskiego, oraz ich „odniemczenie”. W tym procesie muzea miały dokumentować polskość tych ziem, przy jednoczesnym likwidowaniu pozostałości niemieczyny. Jednocześnie część muzealiów pomorskich była wywożona w głąb kraju, celem

uzupełniania strat wojennych polskich muzeów Warszawy, Krakowa, Poznania, Torunia i innych. Ponadto autorka przedstawiła wyzwania, z jakimi mierzyły się muzea, m. in. problemy związane z brakiem zasobów, kadry i infrastruktury, a także ich rolę w kształtowaniu polskiej tożsamości kulturowej na tych terenach.

Mgr Joanna Iwaszkiewicz

Summary of the Doctoral Dissertation

Museums and Museum Collections in Western Pomerania and Their Fate After World War II

The doctoral dissertation was prepared under the supervision of Prof. Dr. Hab. Albert Kotowski, with Dr Katarzyna Grysińska-Jarmuła appointed as the assistant supervisor. The dissertation is dedicated to the development of museology in Western Pomerania, under both German dominance and in the post-war period. It consists of five chapters.

The first chapter presents the general research assumptions, justifies the choice of the topic, and defines the research objectives and problems addressed in the subsequent parts of the work. The author discusses the rationale behind selecting the research problem, highlighting its significance in the context of contemporary studies. The chapter further defines the main goal of the work and formulates the research questions the author hoped to answer during the research. The current state of research on the topic is also discussed, and the spatial scope of the research is defined, which allowed for a precise geographical contextualization of the analyzed issue. The introduction also includes the time frame of the work, indicating the periods in which the studied issues will be discussed, and concludes with a description of the research methods used in the study.

The second chapter opens the main part of the dissertation, in which the author presents the process that accompanied the emergence of organized and institutionalized collecting in Western Pomerania in the second half of the 19th century, which soon evolved into the scientific field of museology. To discuss this process, the author first introduces the beginnings of collecting in Western Pomerania, which date back to the rule of the Griffin dukes. The origins of museology in Pomerania can be traced to the 16th century when members of the local Gryfite ducal dynasty began gathering various valuable objects for purely aesthetic reasons. This practice was quickly adopted by other Pomeranian nobility, gradually leading to the creation of interesting collections of artifacts. The unification of Germany in 1871 imposed the necessity on the German state and nation to define their identity, which led to the need for a unifying factor for the diverse communities of the German states. Among various factors, a significant one was the reference to the "Germanic past," which was to serve as a common root for German society. This involved the widespread organization of historical research—largely archaeological—aimed at documenting the Germanic roots of the Second Reich. Initially, the discovered relics were collected in an amateur manner, but over time, organized museums of state, regional (provincial), county, and local character began to be established based on the gathered objects. In the second chapter, the author also describes the

characteristics of museum institutions that existed in Western Pomerania, drawing on literature and archival sources.

In the third chapter, the author presents the role of culture and art in the social life of German society during the interwar period and the German cultural policy in the Weimar Republic and the Third Reich. This section of the dissertation discusses individual museum institutions, organized as municipal, county, and the dominant State Museum in Szczecin. The author examines, among other things, the origins of these museum institutions, their operating principles, and their collections. An important part of the chapter is the policy of regional and local authorities towards museums and museum collections during the war. The author focuses on the evacuation and safeguarding of museums and their inventories by the German state during the war, particularly concerning the evacuation of the State Museum in Szczecin and the locations where artifacts were dispersed.

The fourth chapter deals with the process of Poland taking over German museums after the end of World War II, considering both the stage of administration of the Western Pomerania region by Soviet authorities through military command and the organization of Polish administrative structures in the Recovered Territories. The chapter presents the Soviet authorities' policy regarding the management of the discussed area, including looting and destructive actions towards museums and museum collections. In this chapter, the author highlights the challenges faced by the Polish administration in the process of taking over and securing post-German museums. The chapter also presents the condition of Pomeranian museums at the time of their takeover by Polish administration, including actions taken, or lack thereof, regarding post-German museum collections.

In the fifth chapter, the author discusses the concept and assumptions guiding Polish cultural policy in the Recovered Territories, the development of local museology in Western Pomerania in the first years after the war, and the process of establishing the Polish Municipal Museum in Szczecin. The main objective of Polish policy implemented in the so-called Recovered Territories was to incorporate them into the Polish state and to "de-Germanize" them. In this process, museums were to document the Polishness of these lands while simultaneously eliminating remnants of German influence. At the same time, some Pomeranian museum collections were transported inland to replenish the war losses of Polish museums in Warsaw, Kraków, Poznań, Toruń, and other cities. Additionally, the author presents the challenges faced by museums, including problems related to the lack of resources, personnel, and infrastructure, as well as their role in shaping Polish cultural identity in these areas.